

ZNĚNÍ A OTÁZKOVÉ OKRUHY KE STÁTNÍ ZÁVĚREČNÉ ZKOUŠCE

Katedra genderových studií 2018

Ústní státní závěrečná zkouška navazujícího magisterského programu genderových studií na FHS UK v Praze je rozdělena do dvou částí, teoretické a analytické. Pro úspěšné celkové absolvování ústní SZZK je nutné úspěšné zvládnutí obou těchto částí.

A. Část teoretická (45min)

Seznam níže uvedených 25 otázek a otázkových okruhů souhrnně představuje povinné a očekávané penzum znalostí pro úspěšné absolvování ústní státní závěrečné zkoušky (SZZK). Otázky jsou rozdělené po pěti do pěti tematických okruhů, které odpovídají základním povinným kurzům programu GS. V rámci státní závěrečné zkoušky si studující vylosuje číslo 1-5 (čísla jsou napsaná na pěti individuálních papírcích, z nichž studující losuje). Odpověď na dané číslo otázky si pak studující připraví ze tří z pěti níže uvedených předmětů, které mu či jí budou sděleny až v momentu zkoušky. (Pro příklad, studující si vylosuje číslo 2 a u zkoušky mu bude sděleno, že se má připravit na tuto otázku v předmětu Historie feministických teorií, Politika identity a konstrukce sexuality a Metodologické přístupy v genderových studiích. Mluvená odpověď na každou z těchto tří otázek by měla být v rozsahu cca 15minut, tj. 45 minut celkem). Skladba zkoušených předmětů se liší v průběhu každé státní zkoušky, a to včetně jednoho dne a jedné komise, není tedy možné dopředu předjímat, ze kterých tří předmětů bude studující zkoušen/a a je třeba ke státnicím přijít důkladně připraven/a na všech 25 otázek.

B. Část analytická (15min)

Druhou povinnou součástí SZZK, také v rozsahu cca 15min, je analýza genderově relevantního textu. Při losování otázek si studující zároveň vylosuje i krátký odborný či polemický text (cca 300 slov), jehož obsah a znění nebude znát dopředu. Podstatou této části SZZK je demonstrovat zkušební komisi schopnost analytické práce s textem. Úkolem studující/ho bude text analyticky rozebrat, tj. vysvětlit například, o jaký druh textu se jedná, v jakém se pohybuje paradigmatu, z jakých teoretických východisek vychází, jaké argumenty se v něm objevují, s jakou metodologií a důkazním materiálem pracuje, k jakým případným výsledkům či závěrům autor/ka textu došel/došla a v neposlední řadě, jaké problémy či nedostatky se v textu vyskytují.

HISTORIE FEMINISTICKÝCH TEORIÍ

1. Představte feministickou osvícenskou kritiku dobového ideálu univerzálních lidských práv a zasad'te ji do historického kontextu Francouzské revoluce. Vyjděte ze srovnání *Deklarace práv člověka a občana* na jedné a *Deklarace práv ženy a občanky* od Olympe de Gouges na druhé straně. Dále vysvětlete, jaká je role rozumu a výchovy v chápání ženy v *Obhajobě práv ženy* od Mary Wollstonecraft.
2. Srovnajte dva dominantní směry feminizmu první vlny – liberální a socialistický, a to především na příkladu prací Johna Stuarta Milla *Poddanství žen* a Friedricha Engelse *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. V případě Milla uveďte, za jaká práva v soukromé i veřejné sféře argumentuje, dále vysvětlete také jeho utilitaristickou a liberální argumentaci za práva žen. V případě Engelse vyložte, proč považuje konec matriarchátu za „světodějnou porážku ženského pohlaví“. Při srovnání obou koncepcí se zaměřte zejména na chápání manželství u obou teoretiků. Uveďte také, jako roli hraje v jejich koncepcích placená práce žen.
3. Srovnajte dvě rané povojnové feministické koncepce Simone de Beauvoir a Betty Friedan. Ve svém výkladu se zaměřte především na srovnání pojetí transcendence u Beauvoir a růstu u Friedan. Pro objasnění teorie Beauvoir vysvětlete dvojice pojmů Subjekt/Druhý (resp. Druhý) a imanence/transcendence a také tvrzení Beauvoir, že „být znamená být výsledkem procesu stávání“. Pro objasnění teorie Friedan načrtněte obraz poválečné společnosti v USA, tehdejší ideál ženy a vysvětlete také tvrzení Friedan, že problém žen je „problém identity“.
4. Představte radikální feminizmus druhé vlny a jeho hlavní konceptuální příspěvky do feministického myšlení. Vysvětlete, v jakém historickém a společenském kontextu radikální feminizmus vzniká a vyložte jeho hlavní zásady (consciousness raising, osobní je politické a d.). Podrobněji vyložte *jednu* z radikálně-feministických koncepcí – Kate Millett, Shulamith Firestone, Mary Daly. Zaměřte se přitom na to, jak vybraná autorka konceptualizuje patriarchát, jaká je její vize osvobození žen a jak se tato představa liší od jiných představ osvobození žen v druhé vlně feminizmu (můžete vyjít ze shrnujícího textu Alison Jaggar). Ukažte, v čem spočívá sociální konstruktivismus vybrané koncepce.
5. Představte dva proudy, které navazují na radikální feminizmus druhé vlny a zároveň jej kriticky revidují: socialistický (resp. marxistický feminizmus) a černošský feminizmus. Zaměřte se na identifikaci důvodů, proč dle obou koncepcí nepostačuje na vysvětlení útlaču žen ve společnosti teorie patriarchátu. Pro objasnění socialistického feminizmu vysvětlete, co je teorie dvou systémů (vyjděte z Barbary Ehrenreich) a jaká je rola práce v domácnosti v této teorii. Vysvětlete také hlavní východiska a požadavky hnutí Mzdy za práci v domácnosti (Silvia Federici). Pro objasnění černošského feminizmu Combahee River Collective vysvětlete, proč ho možno považovat za počátek intersekcionalního feminizmu a co aktivistky a teoreticky tohoto kolektivu chápou jako „politiku identity“.

METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY V GENDEROVÝCH STUDIÍCH

1. Stručně charakterizujte hlavní metody využívané při výzkumech založených na zkoumání existujících materiálů (textů, artefaktů atd.), které byly diskutovány v kurzu Metodologické přístupy v genderových studiích (vyjděte z Reinharz, dále však rozvíjejte pomocí dalších relevantních textů, se kterými jste se seznámily/i v průběhu studia).
2. Diskutujte volby a klíčová rozhodnutí při realizaci feministických výzkumných projektů. Vymezte také, jaké jsou podle vás charakteristiky feministických výzkumů při zohlednění relevantních feministických textů (vyjděte z Ramazonglu a Holland, a Reinharz, dále však rozvíjejte pomocí dalších relevantních textů, se kterými jste se seznámily/i v průběhu studia).
3. Vymezte koncepty metodologie, epistemologie, ontologie a paradigma. Diskutujte jejich implikace pro výzkumnou práci obecně a pro feministické výzkumy konkrétně. Charakterizujte základy přijatého a alternativních paradigmat. (vyjděte z Ramazonglu a Holland, a Guba a Lincoln, dále však rozvíjejte pomocí dalších relevantních textů, se kterými jste se seznámily/i v průběhu studia).
4. Diskutujte teoretická východiska a praktické otázky spojené s výzkumy vycházejícími z rozhovorů a jejich využívání ve feministických výzkumech. Porovnejte tento obecný metodologický přístup s výzkumy založenými na dotazníkových šetřeních (vyjděte z Reinharz, dále však rozvíjejte pomocí dalších relevantních textů, se kterými jste se seznámily/i v průběhu studia).
5. Představte teoretická východiska a praktické otázky spojené s terénními výzkumy v rámci feministických bádání, včetně implikací pro badatelky/e vyplývajících z genderového rádu. Diskutujte i otázku případových studií a feministických akčních výzkumů (vyjděte z Reinharz, dále však rozvíjejte pomocí dalších relevantních textů, se kterými jste se seznámily/i v průběhu studia).

STYLISTIKA, ARGUMENTACE A LITERÁRNÍ TEORIE

1. Vysvětlete, v čem spočívá kritika „bílého“ feminismu z hlediska postkoloniálních teorií třetí vlny v textu Chandry Talpade Mohanty (případně dalších – bell hooks, G. C. Spivak či Amy Ling). Jaký vztah diskursu a reality z textu Mohanty vyplývá? Jak jsou podle něj často konstruovány obrazy žen „třetího světa“? Jak je toto zobrazování ovlivňováno mocí? Jak tento text pojednává o pojmu reprezentace? Charakterizujte pojem intersekcionalita.
2. Představte feministickou kritiku literárních genderových archetypů. Vysvětlete pojem archetyp v literárním kontextu. V čem se liší esencionalistické a konstruktivistické pojetí archetypů? Vyjděte z textu Annis Pratt (dále zejména Morris a Cixous, případně Irigaray). V kterých bodech Pratt kritizuje jungovské pojetí archetypů? Charakterizujte tradiční archetypy ženství v klasické literatuře podle uvedených autorek.
3. Vysvětlete z hlediska feministické kritiky pojmy literární kánon a političnost literatury. Vyjděte především z textů Judith Fetterley a Pam Morris. Jaká je základní teze textu Fetterley? Dokumentujte tuto tezi na dvou literárních příkladech podle vlastní volby. Co je literární kánon? Jak souvisí s aspekty moci a reprezentace? Jaké jsou možné alternativy (a jejich úskalí) k literárnímu kánonu?
4. Literární autorství: jaký má z pohledu feministické literární kritiky význam postava autorky/autora? Jak souvisí s pojmem lokace? Jak se feministické pojetí autorství liší od pohledu tradiční literární vědy? (Pam Morris) Charakterizujte v této souvislosti pojmy soukromého a veřejného v kontextu literárního příběhu (soukromé a veřejné vyprávění). Vyjděte z textu Susan Lanser. Vysvětlete význam kontextu pro feministickou literární kritiku.
5. Vysvětlete pojmy ženské čtení a ženské psaní podle Pam Morris, Elaine Showalter a H. Cixous. Jaký je (či může být) rozdíl mezi pojmy „ženské psaní“ a „psaní žen“? Co je to „feministické čtení/psaní“? Charakterizujte periodizaci psaní ženských spisovatelek podle Showalter. Vysvětlete jednotlivé fáze vývoje psaní žen. V čem Cixous vidí hlavní význam psaní žen? Jak její argument souvisí s otázkami zkušenosti a identity?

POLITIKA IDENTITY A KONSTRUKCE SEXUALITY

1. Definujte esencionalistický a konstruktivistický přístup ke studiu sexuality a vysvětlete rozdíl mezi nimi. Rozeberte teoretická východiska obou přístupů, vysvětlete, co nám umožňují a v čem jsou jejich limity. Zároveň zhodnoťte, zda jsou vzájemně kompatibilní či nikoliv. Uveďte konkrétní příklady (texty, studie, výzkumy) obou přístupů a alespoň dva autory/autorky, spojované s oběma přístupy.
2. Vysvětlete, co znamenají termíny „heteronormativita“ a „povinná heterosexuality“. Objašněte, kde tyto fenomény vznikají a jak tyto koncepty fungují ve společnosti, na koho a jak působí, a jaké mají důsledky. Představte alespoň tři autory/autorky, kteří se k těmto konceptům vztahují a uveďte, jakými způsoby je diskutují/analyzují ve svých textech.
3. Představte diskusi o teoretizaci kolektivních identit. V čem se shodují a naopak liší koncepty a argumentace autorů a autorek, které jsme četli v kurzu, ohledně kolektivních práv a nároků různých skupin na společenské uznání? Za jakých podmínek má podle těchto autorů a autorek kolektivní uskupení/komunita nárok na uznání? Jak je možné definovat, co obsahuje a jak se liší asimilační a emancipační politika „sexuálních menšin“?
4. Představte alespoň tři konkrétní příklady kritiky duality pohlaví, které studium sexuality nabízí. V čem tato kritika spočívá, na jakých teoretických základech stojí, jakou argumentaci a důkazní materiál využívá a jaké nabízí alternativy? Představte alespoň tři autory a autorky, kteří se těmito otázkami zabývají.
5. Představte diskusi o transsexualitě a transgenderu. Vysvětlete oba termíny a zasadte je do odborných diskusí alespoň tří autorů/autorek. Jakými způsoby a v jakých kontextech jsou oba termíny používány a využívány? Jaká témata a otázky s nimi spojené se objevují v diskusích těchto identit a termínů? Co nám oba termíny a koncepty sebepojímání umožňují a v čem jsou naopak jejich nedostatky a limity?

FEMINISTICKÁ KULTURNÍ STUDIA

1. Formulujte hlavní východiska kulturních studií: Vysvětlete v čem spočívá kritika KS normativnosti pojmu „kultura“. Diskuzi opřete o konkrétní příklady definic „kultury“ (např. Ottův slovník naučný, 1900). Vysvětlete, kde KS vidí souvislost mezi představami o „kultuře“ a „kulturnosti“ s ideologií a systémem hegemonie (a tedy i s genderovým řádem a hierarchiemi založenými v kategoriích třídy, rasy a „postižení“/(ne)způsobilosti)? Jaký nový pohled na „kulturu“ přináší teze o „ordinary culture“ Raymonda Williamse? Jak např. McClintock formuluje souvislost mezi ideou kultury a historickým odkazem kolonialismu?
2. Jakou roli pro KS hraje dekonstrukce představ o „nízké kultuře“? Proč KS problematizují dělení na kvalitní a hodnotnou vs. nekvalitní/nehodnotnou kulturní produkci? Jak toto rozdělení problematizují feministické analýzy „femininních žánrů“ jako např. soap oper či románů pro ženy? Jakou souvislost mezi představami o „hodnotě“ kulturní produkce a genderovým řádem formulují např. Janice Radway, či Ian Ang? A dále, jaké souvislosti vidí KS mezi ideou „nízké kultury“ a sociální a mocenskou strukturou společnosti? Vysvětlete, jak feministická kritika pracovala v této kritice s termínem „kulturní kompetence“ a jak byl tento koncept využíván pro genderovou kritiku.
3. Nastiňte, jaké změny přinesl „obrat k jazyku“ do pojmání vztahu mezi jazykem a systémem reprezentací. Proč tento obrat znamenal, podle Stuarta Halla, „znovuobjevení ideologie“ a jak podle Rolanda Barthes fungují moderní „mytologie“ a co je „mýtem“? Jak se média podle KS podílejí na utváření společenského konsensu? Vysvětlete konkrétně proces *kódování/dekódování* a představte možnosti jeho užití pro analýzu ideologie.
4. Proč se KS také obrací ke studiu subkultur? A jak se pojetí KS odlišovalo od tehdejších pohledů na kontrakultury? Co Dick Hebdige míní pojmy *funkce subkultury* a *styl jako „označující praxe“* (signifying practice); nastiňte jeho koncept vztahu mezi tzv. subkulturou a tzv. hegemoniální kulturou (komodifikace, inkorporace). Z jakých pozic kritizovaly feministické teoretičky původní metodická a metodologická východiska KS v přístupu k subkulturám? Proč přichází queer a „critical race“ teorie s konceptem „disidentifikace“ (např. Moraga a Anzaldúa, McRuer, Rieseke)?
5. V čem spatřují Lisa Duggan a Naomi Klein problémy neoliberální politiky (udržitelnosti)? Jaké specifické dopady ve vztahu k genderu, sexualitě a rase obě autorky vidí? Jak tuto kritiku neoliberalismu rozvíjí Sara Ahmed, kde spatřuje nebezpečí neoliberalismu pro feminismus a genderovou kritiku? Z jakých pozic Ahmed kritizuje druhou vlnu (bílého) feminismu, resp. proč kritizuje feministické teorie a vize spokojenosti a štěstí? Jaké paralely s kritikou Ahmed spatřujete v současných českých feministických debatách?

B. Ukázky textů k analytickému rozboru

Příklad odborného textu:

Ženská identifikace je zdrojem energie, potenciálem ženské moci, násilně potlačeným a zmařeným pod vahou instituce nucené heterosexuality. ... Nucená ženská heterosexualita ničivě dopadá na feministická studia, ale také na každou profesi, každý odkaz, každé curriculum, každý pokus o organizaci, každý vztah nebo konverzaci, která se točí okolo vztahu. Představuje fundamentální lež, plodí pokrytectví a hysterii v heterosexuálním dialogu, protože každý heterosexuální vztah se odehrává v nestálém stínu této lži o přirozenosti a nevyhnutelnosti ženské heterosexuality.

Ona lež drží nespočet žen v pasti, kdy se snaží své myšlení, svou duši a svou sexualitu vměstnat do předepsaného scénáře, protože nedovedou dohlédnout za mantinely přijatelného. ... Lesba, uvězněná ve vlastním vězení i žena udržovaná v předepsaných mantinelech toho, co je "normální", ty obě trpí omezenými možnostmi, zprětřhanými vazbami, nemožností sebeurčení, které by bylo svobodné a rozhodné.

Rovněž má tato lež více vrstev. V západní tradici jedna vrstva - ta romantická - předpokládá, že ženy jsou nevyhnutelně, ačkoli je to nerozumné a tragické, přitahovány k mužům, že i když je tato přitažlivost sebevražedná, stále jde o organický imperativ. V sociálních vědách rovněž převažuje premisa, že primární láska mezi pohlavími je "normální", že ženy *potřebují* muže jako sociální a ekonomické ochránce, pro plnohodnotné sexuální prožitky, pro duševní celistvost. Že heterosexuálně ustavená rodina je základní sociální jednotkou, že ženy, které nejsou primárně přitahovány k mužům, musí být z hlediska funkčnosti odsouzeny k ještě výraznějšímu outsiderství, než bylo jejich outsiderství jakožto žen. Není divu, že se lesbické ženy skrývají více než mužští homosexuálové. Lorraine Bethel, černá lesbická feministka, zmínila, že pro černošku - už tak dvojnásobného outsidera - je volba ještě další "nenáviděné identity" velmi problematická.

Další vrstvou oné lži je častá implikace, že ženy navazují vztahy s ženami, protože nenávidí muže. ... Jenže nenávisť vůči ženám je v naší kultuře uložena tak hluboko, že se zdá "normální" a je přehlížena jakožto společenský fenomén, takže i mnoho žen, včetně feministek a leseb, ji nedokáže identifikovat, dokud nenabude formy pro jejich životy trvale rozpoznatelné a zničující.

(Úryvek z článku Adrienne Rich, "Nucená heterosexualita a lesbická existence",
1980 – 327 slov)

Příklad literárního eseje:

Zpráva o dědictví mne zastihla jedné noci přibližně v době, kdy parlament schválil zákon, jímž ženy získaly volební právo. Do schránky spadl dopis od notáře, a když jsem ho otevřela, zjistila jsem, že teta mi provždy odkázala pět set liber ročně. Z oněch dvou věcí – volebního práva a peněz – se mi peníze, to přiznávám, jevíly jako nekonečně důležitější. Předtím jsem si na živobytí vydělávala louděním drobností pro noviny, reportážemi o výstavě oslů anebo svatbě, a pár liber navíc jsem měla z psaní adres, předčítání starým dámám, výroby umělých květin a učení v mateřské školce. Tak vypadala hlavní povolání dostupná ženám před rokem 1918. Není třeba, obávám se, do detailů popisovat, jak tvrdá je to práce, ani jak těžké bylo vyžít z takto vydělaných peněz, protože jste si to možná vyzkoušely. Ale jako tíživější břímě jsem pociťovala jed strachu a trpkosti, který ve mně ty dny živily ...

Jak jsem ale řekla, umřela mi teta, a kdykoli rozměňuji desetišilinkovou bankovku, strach a trpkost mizí. Vskutku, napadlo mne, když jsem vracela stříbrné mince do peněženky, je podivuhodné, když si vzpomenu na trpkost těch dní, jakou proměnu nálady způsobí stálý příjem. Žádná moc na světě mi nemůže odejmout mých pět set liber. Strava, dům a šatstvo jsou navždy mé. Nepřestává tedy pouze úsilí a dřina, ale též nenávist a zatrpkllost. ...

Zjistila jsem tak, že nepozorovatelně zaujímám nový postoj ke druhé polovině lidského plemene. Bylo absurdní obviňovat jakoukoli vrstvu či kterékoli pohlaví jakožto celek. Velké skupiny lidí nejsou za své skutky nikdy odpovědné. I oni, patriarchové, profesori, mají nesmírné obtíže, strašlivé nedostatky, s nimiž se musí smířit. Jejich výchova má v některých ohledech stejné vady jako má. Posílila v nich právě tak stinné stránky. Pravda, měli peníze a moc, ale jen za cenu toho, že v hrudi hostili orla, supu, který jim stále vyklovával játra a zatínal drápy do plic – vlastnický instinkt, štvání se za ziskem, k výrobě hranic a vlajek, bitevních lodí a bojových plynů, k tomu, že obětují životy své a svých dětí.

(Úryvek z knihy Virginie Woolf, *Vlastní pokoj*, 1928 – 332 slov)

Příklad polemického novinářského textu:

Za minulého režimu byla homosexualita naprosté tabu, nepsalo se o ní, snad ani nemluvalo, leda negativně, a StB si homosexuály podchycovala. Nebylo proto divu, že gayové a lesbičky svou orientaci úzkostlivě tajili, "prozrazovali" se jen na místech, kam chodili pouze oni. Dvacet let po pádu totality tu máme komerční americké filmy, kde vystupují žvatlající gayové v růžových košilkách, anebo televizní magazín Q, který si zřejmě vytkl za cíl dokázat majoritě, že příslušníci těchto menšin jsou - ve shodě s jejím míněním o nich - opravdu ujetí. Míří k nám Gay Parade, masové skotačivé průvody lidí a zvířat, kde polonahé nebo úplně nahé divoce pomalované postavy pod heslem "jsme hrdí na svou sexuální orientaci" oslavují homosexualitu, bisexualitu, transsexualitu nebo i sadomasochismus. O konvenčnějších homosexuálech však pořád téměř nevíme, že existují.

Tuhle si lesbické aktivistky v televizní debatě jako obvykle stěžovaly na nedostatek tolerance. Projevuje se prý například otázkami "kdypak už se vdáš a pořídíš si miminko?", které lesbičky od svého okolí neustále slyší. Čili ani jejich nejbližší okolí neví, že jsou lesby? Taktika "my budeme dělat, že se vůbec nelišíme, a vy laskavě tolerujte naši odlišnost", však asi nezabere.

Proč by nemohl gay, který je platný ve své práci nebo se o to snaží, platí složenky, není pedofil a neobnažuje se v metru, klidně dát najevo svou orientaci? Když se třeba v práci vyprávějí legrační historky o partnerském soužití, může přece dát k lepšímu ty svoje. Kolegové si zvyknou, zvláště když jinak není důvod proti němu něco mít. Oblíbená učitelka, na niž po vyučování čeká přítelkyně, udělá pro přijetí homosexuality mnohem víc než psychohry, které jsou jenom jako. Nikdo ale nebude akceptovat člověka, který působí dojmem, že se za sebe sám stydí.

S trochou empatie by gay a lesbické minority pochopily, že majoritní společnost nemusí být úplně vstřícně naladěná k někomu, kdo se projevuje jen dvěma způsoby - buď provokuje, anebo něco chce: toleranci, akceptaci, stejné sňatky jako heterosexuálové, i když stejný není, děti k adopci, jichž je málo i pro heterosexuální páry.

(Úryvek z článku Aleny Melichové, „Proti homofobii snadno a rychle“, *Hospodářské noviny*, 22.2. 2010 – 332 slov)